

فرمول‌بندی محاسبه دیه در قتل اشتراکی

سیدمحمد مهدی ساداتی^{۱*}، پیمان قنبری^۲

^۱ استادیار حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه شیراز

mahdi.sadati@shirazu.ac.ir

^۲ کارشناس حقوق دانشگاه شیراز

Peiman.ghanbari@gmail.com

چکیده: علم حقوق مانند علم ریاضی وظیفه نظم بخشی به پدیده‌های اجتماعی را برعهده دارد. در این میان، ریاضیات نیز وسیله مناسبی برای نظم بخشی به این پدیده‌هاست. یکی از این موارد، محاسبه دیه در قتل‌های اشتراکی است. تعداد زیاد قاتلان یا مقتولان می‌تواند قضاوت و وکلا را در محاسبه دیه با مشکل مواجه نماید. لذا ساده‌سازی این امر با استفاده از فرمول‌های ریاضی، به ساده‌سازی این محاسبات و تهیه نرم افزارهای مربوطه، کمک شایانی خواهد نمود. به همین منظور در قالب ۵ مقاله سعی شده تا از رهیافتی گام به گام برای فرمول‌بندی این موضوع استفاده شود.

کلمات کلیدی: ریاضیات حقوقی، قتل اشتراکی، محاسبه دیه.

طبقه بندی موضوعی: K14

۱. مقدمه

ریاضیات امروزه جای خود را در علم حقوق همانند سایر علوم باز کرده و با کاربردهای فراوانی که در این علم دارد عملاً حقوق دانان را محتاج به دانستن روش‌های محاسباتی و روابط تعیین شده در مسایل مختلف نموده است. در مبحث ارث که یکی از مواردی است که ریاضی نقش مهمی را در حقوق بازی می‌کند کارهایی شده و فرمول‌بندی‌هایی انجام شده و حتی نرم افزارهایی بر اساس همان فرمول‌ها نوشته شده‌اند و مورد استفاده فراوان قرار می‌گیرند. ولی موارد بسیار است که به دلایلی از جمله کمتر حادث شدن آن‌ها، از این جهت مورد بررسی قرار نگرفته‌اند و روابط ریاضی قابل اتکایی در آن وجود ندارد. مبحث قتل اشتراکی علی‌رغم ساده به نظر رسیدن به دلیل ماهیت پیچیده‌ای که دارد، هنگام محاسبه دیه و چگونگی پرداخت آن و تعیین افرادی که ملزم به پرداخت آن هستند قضاوت و وکلا را با دشواری مواجه می‌کند. در گذشته قضاوت و حکام شرع در حل این مسایل به روایات و فتاوی‌های علما و

* سخنران

فقه‌های زمان خود مراجعه می‌کردند و در مواردی که فتوا صراحتاً در موضوع مد نظر صحت نداشت از قیاس با موارد مشابه برای حل موضوع استفاده می‌کردند. البته با توجه به نوع موضوع قیاس ممکن است همیشه کاربردی نباشد چرا که در گذشته قضا و حکام شرع با موارد عمدتاً ساده‌ای (مانند قتل یک مرد توسط ۲ یا ۳ زن و ...) مواجه بودند که امروزه ممکن است به موارد بسیار پیچیده تری (مانند قتل یک مرد توسط افراد یک خاندان یا قوم) تبدیل شود. بنابراین به نظر می‌رسد که تعیین فرمولی با استفاده از روشی استدلالی و منطقی و با استفاده از ابزار ریاضی به منظور ساده‌سازی کار قضا در انجام محاسبات خالی از فایده نباشد. به همین منظور در قالب ۵ مساله سعی شده تا از رهیافتی گام به گام برای فرمول بندی این موضوع استفاده شود.

۲. نتایج اساسی

مساله اول: حالتی که تعداد T_w زن و T_m مرد و T_n فرد خنثی در قتل یک مرد یا یک زن شرکت کرده باشند و ولی دم مقتول بخواهد همه آن‌ها را قصاص کند. مقدار دیه‌ای که ولی دم مقتول باید به قاتلی که قرار است قصاص شود بپردازد از رابطه زیر محاسبه می‌شود.

(۱)

$$[D_k - \left(\frac{1}{T_m + T_w + T_n}\right) \times D_c] \times D$$

در رابطه فوق D_k ضریب دیه قاتل و D_c ضریب دیه مقتول است. بنابراین اگر قاتل یا مقتول یا مقتول، مرد باشند دیه آن‌ها برابر ۱ و اگر زن باشند برابر ۱/۲ و اگر خنثی باشند برابر ۳/۴ خواهد بود. D مقدار دیه یک مرد یا همان ۱۰۰ شتر است. همچنین جمله $\left(\frac{1}{T_m + T_w + T_n}\right)$ بیانگر سهم هر قاتل در قتل است.

مثال ۱: فرض می‌کنیم ۲ مرد و ۳ زن و ۱ خنثی در قتل یک مرد شرکت کرده‌اند و اولیاء دم مقتول تقاضای قصاص همه قاتلین را دارند. بنابراین خواهیم داشت:

دیه‌ای که اولیای دم مقتول به هر مرد می‌پردازد.

$$\left[1 - \left(\frac{1}{2+3+1}\right) \times 1\right] \times D = \frac{5}{6} D$$

دیه‌ای که اولیای دم مقتول به هر زن می‌پردازد.

$$\left[\frac{1}{2} - \left(\frac{1}{2+3+1}\right) \times 1\right] \times D = \frac{2}{6} D$$

دیه‌ای که اولیای دم مقتول به خنثی بپردازد.

$$\left[\frac{3}{4} - \left(\frac{1}{2+3+1}\right) \times 1\right] \times D = \frac{7}{12} D$$

بنابراین کل دیه‌ای که ولی دم باید بپردازد برابر خواهد بود با

$$[(2 \times \frac{5}{6}) + (3 \times \frac{1}{3}) + (\frac{7}{12})]D = \frac{39}{12}D$$

صحت رابطه (۱) که با روشی منطقی و با استفاده از اصول شرع به دست آمد را می توان با استفاده از روشی ریاضی نیز بررسی کرد. با این مقدمه که در مساله اول اولیا دم تعداد $(T_m + T_w + T_n)$ نفس را قصاص کرده اند که مجموع ديه این اشخاص برابر با $(T_m + \frac{1}{2}T_w + \frac{3}{4}T_n)D$ است. برای بررسی صحت رابطه به دست آمده باید مجموع ديه های پرداخته شده به قصاص شدگان توسط ولی دم برابر با مقدار زیر شود:

$$[(T_m + \frac{1}{2}T_w + \frac{3}{4}T_n)D - (D_c \times D)] = (T_m + \frac{1}{2}T_w + \frac{3}{4}T_n - D_c)D$$

که در اصل مقدار فاضل ديه ی قصاص شدگان از ديه مقتول است. صورت ریاضی گونه تر رابطه فوق به صورت زیر است

$$\sum_{i=1}^{(T_m+T_w+T_n)} [D_{K_i} - (\frac{1}{T_m+T_w+T_n} \times D_c)]D = D \sum_{i=1}^{(T_m+T_w+T_n)} D_{K_i} - DD_c \sum_{i=1}^{T_m+T_w+T_n} \frac{1}{T_m+T_w+T_n}$$

$$= D \sum_{i=1}^{T_m+T_w+T_n} D_{K_i} - D.D_c = D[(\sum_{i=1}^{T_m+T_w+T_n} D_{K_i}) - D_c] \quad (2)$$

حال عبارت $D \sum_{i=1}^{T_m+T_w+T_n} D_{K_i}$ برای مردان، زنان و خنثایان به طور جداگانه محاسبه می کنیم.

$$D \sum_{i=1}^{T_m+T_w+T_n} D_{K_i} = \sum_{i=1}^{T_m} 1 + \sum_{i=1}^{T_w} \frac{1}{2} + \sum_{i=1}^{T_n} \frac{3}{4} = T_m + \frac{1}{2}T_w + \frac{3}{4}T_n$$

بنابراین مقدار عبارت (۲) برابر خواهد بود با :

$$D(T_m + \frac{1}{2}T_w + \frac{3}{4}T_n - D_c)$$

که همان مقداری است که با استدلالی منطقی و شرعی به آن دست یافتیم.

مثلا در مثال ۱ با جایگزینی اعداد مفروض در مثال در رابطه (۲) خواهیم داشت.

$$D(2 + \frac{1}{2} \times 3 + 1 \times \frac{3}{4} - 1) = D(2 + \frac{3}{2} + \frac{3}{4} - 1) = \frac{13}{4}D$$

که همان مقدار محاسبه شده از روش اول است.

چهارمین همایش ریاضیات و علوم انسانی | 226

مساله سوم: اگر در قتل عمدی تعداد T_m مرد شرکت کرده باشند و اولیاء دم مقتول بخواهند، M نفر از آنان را قصاص کنند و از P_m نفر از آن‌ها دیه بگیرند و F_m نفر آن‌ها را عفو کنند مساله به صورت زیر خواهد بود:

$$M + F_m + P_m = T_m$$

در این مساله به دلیل پیچیدگی ذاتی که به خاطر حضور عفو شدگان در مساله ایجاد می‌شود، از استدلالی متفاوت استفاده می‌کنیم. طبق این استدلال فرد باید تنها به ازای جرمی که مرتکب شده (سهم او در قتل) مجازات شود و مابقی تفاضل دیه او از سهم او در قتل باید پرداخته شود.

بنا بر آنچه گفته شد، سهم هر قاتل در قتل برابر با $\frac{1}{T_m}$ خواهد بود. از طرفی از آن‌جا که قاتلین همه

مرد هستند بنابراین مقدار دیه ای که باید به هر قصاص شونده پرداخت شود برابر $(1 - \frac{1}{T_m})$ می‌شود.

از طرفی هر کدام از قاتلین که مورد طلب دیه قرار گرفته اند باید مقدار $\frac{1}{T_m}$ را به ولی دم پرداخت

کنند و افراد بخشوده شده نیز نه مبلغی می‌گیرند و نه می‌پردازند.

بنابراین در این مساله مقدار $M(1 - \frac{1}{T_m})D$ باید به قاتلینی که قرار است قصاص شوند پرداخت شود. و

مقدار $\frac{P_m}{T_m}D$ نیز توسط قاتلینی که قرار است دیه بپردازند پرداخت می‌شود. از طرفی می‌دانیم ولی

دم چون دارد M نفر را قصاص می‌کند باید مقدار دیه $(M - 1)D$ را بپردازد و از طرف دیگر او

تعداد F_m مرد را نیز عفو کرده است. بنابراین باید سهم جنایتی که آن‌ها انجام داده اند یعنی مقدار $\frac{F_m}{T_m}D$ را نیز بپردازد. حال اگر استدلال ما صحیح بوده باشد باید مقدار کل دیه پرداخته شده برابر

مقدار دیه ای شود که به قصاص شدگان تعلق می‌گیرد. یعنی:

(۳)

$$(M - 1)D + \left(\frac{P_m}{T_m}D\right) + \frac{F_m}{T_m}D = D\left(M - 1 + \frac{P_m + F_m}{T_m}\right) = D\left(\frac{MT_m - T_m + P_m + F_m}{T_m}\right)$$

که رابطه (۳) باید با مقدار دیه ای که به قصاص شونده‌گان پرداخته می‌شود یعنی $M(1 - \frac{1}{T_m})D$ برابر

باشد. که با قرار دادن $M + F_m + P_m = T_m$ در رابطه (۳) به سادگی این تساوی به حاصل می‌شود.

مساله فوق را به راحتی می‌توان با استدلالی مشابه به حالتی تعمیم داد که در آن قاتلین شامل مرد، زن و خنثی باشند.

مساله چهارم: در بحث تعدد اولیاء دم است. با فرض اینکه شخص الف شخص ب را به قتل رسانده باشد و شخص ب دارای H ولی دم باشد حال اگر از این H ولی دم تعداد H_f قاتل را عفو کنند، تعداد

H_D از او طلب دیه کنند و تعداد H_K طلب قصاص کنند، اولویت با طالبان قصاص است اما باید دید که سهم هر یک چگونه پرداخت می شود. واضح است که :

$$H_F + H_D + H_K = H$$

در حل این مساله سه نکته قابل توجه است :

- ۱- طالبان قصاص بر سایرین اولویت دارند (یعنی حتی در صورتی که ۱ ولی قصاص را طلب کند باید قصاص انجام شود)
- ۲- طالب قصاص باید سهم طالب دیه را به او بپردازد.
- ۳- در صورتی که برخی از اولیاء جانی را عفو کنند ردّ دیه متعلقه به عفوکنندگان بر عهده طالب قصاص خواهد بود.

با توجه به رابطه (۴) واضح است که در صورت اتفاق اولیا دم به مطالبه دیه، سهم طالبان قصاص برابر $\frac{H_K}{H} D$ ، سهم عفوکنندگان $\frac{H_F}{H} D$ و سهم طالبان دیه اولیه برابر $\frac{H_D}{H} D$ خواهد بود. با این مقدمه می توان گفت که در صورتی که H_K نفر از اولیاء دم طالب قصاص باشند باید مقدار $\frac{H_F}{H} D$ را به جانی بپردازند. همچنین باید مقدار $\frac{H_D}{H} D$ را به اولیای دمی که طالب دیه هستند بپردازند. بنابراین باید مبلغ $\frac{(H_D + H_F)}{H} D$ توسط اولیای دمی که طالبان قصاص پرداخته شود که با این وجود سهم هر یک برابر $\frac{(H_D + H_F)}{H_K H} D$ خواهد شد.

از طرفی واضح است که سهم جانی برابر $\frac{H_F}{H} D$ و سهم هر کدام از اولیاء که طالب دیه هستند برابر

$$\frac{H_D D}{H_D H} \text{ یعنی } \frac{D}{H} \text{ خواهد بود.}$$

مرجع‌ها

- ۱- قانون مجازات اسلامی، کتاب قصاص و دیات